

FRA DEN GAMLE LANDSBY

Bylav og Gilder i Ods- og Skippinge Herreder.

Af August F. Schmidt.

I »Fra Holbæk Amt« 1934, 188—208, blev der meddelt en Række Oplysninger om det gamle Landsbystyre og om de gamle Gildelav i Holbæk Amts fire sydligste Herreder. Vi skal nu i det følgende fortsætte med at gøre Rede for det Stof, der er overleveret vedrørende samme Emner knyttet til S k i p p i n g e og O d s Herreder. Som det vil fremgaa af Noterne, er det især L a r s A n d e r s e n og P o u l B j e r g e, der har indsamlet Oplysninger fra Folkemunde om de Spørgsmaal, som fortrinsvis interesserer os her.

Den enkelte Landsby lededes af en O l d e r m a n d, der blev valgt for et Aar ad Gangen. Han førte Ordet ved Bymændenes Møder paa B y s t æ v n e t, der som Regel havde Plads paa et centralt beliggende Sted i Landsbyen. Her skulde Bymændene have deres »Raadhus«, som P a l l a d i u s siger, og Kirkeværgen skulde ved Ringning med Kirkeklokken vare til hver Søndag, om nogen der havde noget at forhandle. Senere, i 1561 ved Roskilde Landemodes Beslutning, blev det forbudt at ringe til Bystævne med Kirkeklokken. Oldermændene skulde nu sammenkalde ved at tude i et H o r n, som der skulde findes et Eksemplar af i hver By. Paa Bystævnet skulde alle Tvistigheder bilægges.

Medens der fra Københavnsegnen, Ringstedegnen m. fl. St. paa Sjælland haves sikre og udførlige Oplysninger om s t e n s a t t e B y s t æ v n e r, af hvilke en Del endnu

staar paa deres Pladser, er Kundskaben om Bystævner og Bypladser fra Nordvestsjælland ret kortfattet og undertiden ikke helt vel afhjemlet. I A s n æ s By har Lars Andersen saaledes udspurgt mange Folk om Stævnets Plads, men uden Resultat. Poul Bjerger havde i 1907 Opmærksomheden henvendt paa et stort, gammelt Piletræ uden for Asnæs Præstegaards Port. Han mente, at her havde Byens officielle Samlingsplads været, tilmed da Træet bar Navnet St æ v n e p i l e n. Han fandt dog ingen sikre Oplysninger om at her havde været Bystævne eller -sten, men det kunde være rimeligt nok, om Stævnet havde været her. Provst S. N. P. Hasle, der var noget overtroisk, holdt sin Haand over Pilen. Ingen maatte røre den, ikke en Gren maatte brækkes af den; thi det var et helligt Træ, her stod. Købmand Fischer og Ane Marie Olesdatter var enige med Provsten heri¹).

Da det dog maa siges at være af Interesse at kende saa mange Bystævnepladser som muligt, skal i det følgende gives en kortfattet Fremstilling af de Oplysninger, jeg kender om Bystævner m. v. i Nordvestsjælland.

I V e d d i n g e By (Faarevejle S.) samledes Bymændene, naar Oldemanden havde tudet paa Gade, om Sommeren paa en Plads paa Gaden, hvor der var anbragt lige saa mange Sten, som der var Gaarde i Byen. Paa hver Sten stod Matr. Nr., og enhver vidste saa, hvor han skulde sidde. Inde i Kredsen var en Sten, som Oldemanden stod paa²).

Lille E g e b j e r g (Vig S.) havde sit Stævne »ved Peter Nielsens Gaard«. Det bestod af en Sten, som var stillet op paa nogle mindre. Ved denne Stensamling mødtes Mændene, naar der blev blæst i Byhornet. Meddelerens Bedstefader, Lars Andersen, der boede i Byen, brugte aldrig til daglig at have Penge hos sig. Naar de blæste sammen henne ved Stenen, skulde han med, og han kunde

¹) Poul Bjerges Opt. 17. Oktbr. 1907 (D.F.S. 1906/50).

²) Lars Andersen: Folkeliv i Ods Herred (1919), 20.

da sige: »Hvordan der, jeg skulde vel have nogle Skillinger med.« Saa tog han en Firskilling eller Otteskilling med sig¹⁾.

Hønsinge By (Vig S.) havde sit officielle Samlingssted ved en sjælden Sten, der laa midt i Byen ved Gaarden Matr. Nr. 11. Stenen var med glat Flade, c. 2 Alen i Diameter, men spids nedad med halv Vidde ved Foden, som Naturen havde dannet. For c. 50 Aar siden (o. 1860) blev der bygget en Kampestenslænge ved den Gaard, den laa nærmest; Stenen blev slaaet i Stykker og brugt til Byggeemne. Ved Udskiftningen, der i Hønsinge fandt Sted 1792, ophørte det nok med, at Bymændene samledes ved Stenen. Fra den Tid mødtes de hos Oldermændene²⁾.

Eskildstrup (Vig S.). Her tudede Oldermændene i Byhornet, og Mændene samledes da paa Vejen ved Tudestenen. »Den Sten sidder endnu henne i Gærdet«³⁾.

Sidinge (Vig S.) havde sin Byplads paa den søndre Side af Gaden ud for Søren Mogensens Hus. Dette Hus laa tæt Syd for Gadekæret. Naar der blev tudet i Hornet, samledes Mændene paa det angivne Sted⁴⁾.

Svinninge (Asminderup S.). Her samledes Mændene i Gyden uden for Peder Madsens Gaard. Der var en stor flad Sten med flere mindre rundt omkring. Den første var en stor Sten, de mindre ikke større, end at en Mand til Nød kunde løfte dem. Stenene er nu brugt til Stengærde⁵⁾.

Hølkærup (Egebjerg S.) havde sin Byplads Vest for Gadekæret. Her samledes Mændene, naar der var blevet tudet i Hornet⁶⁾.

1) Lars Andersen, anf. Værk, 57 f.

2) Lars Andersen, anf. Værk, 50.

3) Lars Andersen, anf. Værk, 58 f.

4) Opt. 1911 af Lars Andersen, medd. af Gmd. Kr. Hansen, Eskildstrup, f. 1837 (D.F.S.).

5) P. Bjerges Opt. 1907, medd. af Gmd. Peder Madsen, f. 1837 (D.F.S. 1906/50).

6) Lars Andersen, anf. Værk, 60.

L u m b s a a s (Højby S.) havde sit Bystævnested paa Gadebakken, d. v. s. Bakkeskraaningens Østen for Lars Peter Jensen (tidligere Niels Nikolajsens) Gaard, »omtrent hvor nu Mads Andersens Hus ligger«. Meddelelsen, Jens Hansen, erindrede ogsaa (o. 1909), at have hørt Oldermændene tude i Byhornet¹⁾.

K l i n t B y (Højby S.) havde sit Stævne midt i Byen paa en Plads, som der afmærkes ved tre Veje. Her laa det første Meddelelsen, N i e l s H a n s e n (1823—1910), kunde huske, en rund Sten af en Alens Tykkelse og 1½ Alens Bredde og flad paa den øverste Side. Den blev i daglig Tale kaldt M a d b æ n k e s t e n e n (d. e. M a j b æ n k e s t e n e n). Senere blev der lagt nogle mindre Sten omkring til ogsaa at sidde paa. Omkring Madbænkestenen samledes Bønderne, naar der blev tudet, og Vejret var godt. I 1831 eller 1832 satte Klinteboerne en 16 Favne langdækket Sluse gennem Rullestenene ved Stranden i Afløbsgrøften fra Klint Sø (Aalebækken kaldet), og til den Sluse blev Stenene brugt. For c. en Snes Aar siden (o. 1889) blev der paa den Plads, hvor Stenene havde ligget, plantet et L i n d e t r æ, som i 1909 var i god Vækst²⁾.

R ø r v i g har sin Stævneplads ved Sprøjtehuset. Her ligger endnu en stor, smuk og god Sten, glat ovenpaa, kaldet M a j s t e n e n. Det er den gamle Stævnesten, Oldermændens Plads. Omkring den var en Snes mindre Sten, hvorpaa Bønderne sad. Uden omkring stod Piletræer. Naar der var noget paa Færde, tudede Bysmanden paa Gade. Ellers blev der blæst om Søndag Eftermiddag Kl. 2, og de samledes da ved Majstenen og betalte for løstgaaende Kreaturer. Det var en Rigsort for en Hest og 12 Skilling for en Ko. Mulkten blev lagt i en Bunke paa Stenen. Bysmanden tog dem saa med sig hjem og lagde dem i en Kasse. For disse Penge holdtes Fastelavns Mandag Gilde hos ham. Kun Bønderne kom med til det. De betalte den

1) Lars Andersen, anf. Værk, 93.

2) Lars Andersen, anf. Værk, 86.

Dag Konge- og Præstetiende. Til det Gilde fik de skaaren Mad, Brændevin, Punch og Ølsøbe¹⁾. — I 1907 var Høj-skolelærer P o u l B j e r g e, Askov, paa Indsamlingsrejse i Nordvestsjælland. Han fik da set Stævnepladsen ved Sprøjtehuset i Rørvig. L a r s A n d e r s e n havde i Forvejen oplyst ham om, at »saa vidt vides er dette den eneste By i Odsherred, hvor der er Rester tilbage af selve Stævne-Pladsen. Kunde den ikke blive lovformelig fredet for Eftertiden?«²⁾. Senere har Lars Andersen igen skrevet om at faa Rørvig Stævne fredet, og i Anledning heraf svarer P. H a n s e n, Rørvig, følgende: »Maa jeg i den Anledning oplyse, at den omtalte Plads er Gadejord, og efter Rentekr. Skr. af 31. Marts 1838 og senere indenrigsministerielle Skrivelse maa det anses som Kommunalejendom for Byens samtlige Beboere, hvad enten de er Hartkornsbrugere eller ej, og dens Udskiftning til privat Ejendom kan ikke lovlig ske uden ved en Udskiftningsforretning med samtlige Lodsejeres Samtykke. Om end dens Fredning saaledes maa anses for at være nogenlunde sikret paa denne Maade, vil der vist nok ikke herfra være noget til Hinder for, at mere lovformelig Fredning, paa Begæring af f. Eks. af »Historisk Samfund«, kan ske. Rørvig, 22. Maj 1908.«³⁾

Om Bystævnepladser kan fra vort udvalgte Landomraade endnu nævnes, at i K o n g s t r u p paa S e j e r ø var G a d e b a k k e n oven for Gadekæret. Paa den Højde stod Oldemanden og blæste i Byhornet. Mændene fra den indre By kom saa for at høre, hvad han havde at meddele⁴⁾.

Det var B y l a v e t, der samledes paa Bystævnet. Vi skal i det følgende høre en Række Oplysninger om, hvad

1) Lars Andersen, anf. Værk, 103 f. (med Billede af Majstenen).

2) Lars Andersens Optegnelse i Poul Bjerges Samling i Dansk Folkemindesamling (forkortet i det flg. til D.F.S.) 1906/50: 331.

3) Nykøbing Dagblad 24. Maj 1908.

4) Lars Andersen: Folkeliv i Skippinge og Tudse Herreder (1922), 8.

der er erindret om de gamle Lav i Landsbyerne, men inden dette spredt tilgængelige Materiale fremlægges, skal vi høre, hvad Sejerø Historiker, Rasmus Nielsen, har at meddele fra Sejerø om Bylavets Historie der.

Sejerby Bylav dannedes efter at Gadestævnerne var hørt op, c. 1796. Det bestod af Bønderne. Var en Gaard delt i 2 Dele, mødte undertiden begge Ejerne og udøvede Stemmeret, saaledes at en delt Gaard kunde have to Stemmer, medens en udelt kun havde een Stemme. Formanden kaldtes Oldemand. Bylavet samledes paa Kroen hvert Aar den første Fredag og Lørdag Aften i November. Fredag Aften mødte de Husmænd, der ejede Huslodder af den nedlagte Gaard, og betalte Kirketiende; desuden mødte Fæstehusmændene og betalte Fæsteafgift og Kirketiende. Nogle jordløse Husmænd i Sejerby betalte Grundskat til Bønderne. I Matr. Nr. 87 af »Herskavens« (Fæsteafgift 44 Kr.) og i Huslod Matr. Nr. 30 paa Bidebjerg (Fæsteafgift 30 Kr.) havde alle Sejerøbønderne Part. Afgiften af disse to Lodder blev betalt til Sejerby Bylav. Oprindeligt var det ikke ret mange Penge, Bylavet fik ind; men med Tiden steg Beløbet, saaledes at det efter 1900 androg 4—500 Kr. — Lørdag Aften kom Oldemanden fra Kongstrup med 4 Kr. til Deling mellem alle Sejerøbønderne. Der blev saa 78 Kr. til Deling mellem dem; disse Penge blev dog ikke delt, men overgivet til Kirkeværgen, saaledes at disse 78 Kr. blev sparet ved Opkrævning af Kirketienden hos Bønderne. Efter at Bønderne havde delt de indkomne Penge, og Mødets Dagsorden var færdigbehandlet, spiste de Gaasesteg i Fællesskab. Den sidste Kirketiende opkrævedes 1908, idet Tiendeafløsningen da fandt Sted. Sejerby Bylav samledes sidste Gang den 12. November 1910. Saa godt som alt, hvad der var tilovers fra tidligere Tid, blev delt. Herefter faldt Møderne paa Kroen bort, og Bylavet kan betragtes som ophævet¹⁾.

I R ø r v i g kaldtes Oldemanden for B y m a n d e n.

1) Rasmus Nielsen: Sejerø Sogns Historie (1923), 234 f.

Der var en for Husmændene og en for Gaardmændene. Husmændene havde to Lodder, hvori de havde Jord. I den ene Lod var hver Mands Ager 10—11 Skaar bred, det er c. 36 Alen bred (88 Alen lang). I den anden Lod var Ageren lidt bredere, vel en Halvgang bredere til, men saa var den kortere. Gik et Hoved løst, var Mulkten i gamle Dage 8 Skilling, nu (1907) 16 Øre. Bymanden havde tre Mand til at hjælpe sig med at se efter, og saa blev alle Mulkterne skrevet op i en Bog. I F a s t e l a v n e n holdtes Gilde for Mulkterne. Først en Bid Brød, saa Æbleskiver. Siden Kaffe, og saa kom Romflasken ogsaa paa Bordet. Mulkterne blev indkrævede og en ny Bymand indsat. Stillingen gik paa Omgang efter Tur til alle Mændene. — Hos G a a r d m æ n d e n e s Bymand gemtes B y k a s s e n. Den var dannet som en af de gamle Kuvelkister og havde en Laas midt i Laaget. I Kassen fandtes en Del Regninger, nogle Dokumenter vedrørende Tiendevæsenet og B y h o r n e t. Før Udskiftningen 1854 brugtes Hornet meget, da samledes Mændene tit. Siden er det næsten ikke blevet benyttet. En Tid tudede man i det, naar der var Ildebrand. Ved en Ildebrand i Sommeren 1907 løb en Mand rundt i Byen og raabte »Brand« af alle Kræfter. Det kunde jo hælde sig, at en af Udflytterne var Bymand, og inden der kom Bud til ham, var Folk samlede for lang Tid siden. Gaardmændene holdt ogsaa et F a s t e l a v n s g i l d e med skaaren Mad, Kaffe og Toddy. Byen ejer i Fællesskab S k a n s e h a g e n ved Indløbet til Isefjord. Ved Gildet blev Græsningen herpaa udlejet; Indtægten gik til Gildet, og Bymændene gav lidt til. Kun Mændene var med. Tienden blev ogsaa indsamlet ved F a s t e l a v n s s a m m e n k o m s t e n; Bymanden indbetalte den saa samlet. Det var næsten hans eneste Bestilling. Før Udskiftningen blev alt Arbejdet bestemt ved M a j s t e n e n. Naar der skulde høstes, blev der tudet i Hornet, Folk samledes, og Dagen blev bestemt. Naar saa Dagen kom, gjorde man sig i Stand, og Folk samledes i Gaarden. Paa et bestemt

Klokkeslet tudede Bymanden i Hornet, og ud af hver Gaard kørte saa en Vogn med Høstfolk ud i Marken, hvor Høsten snart var i fuld Gang¹⁾.

I N a k k e (Rørvig S.) havde man Oldermænd, Budstikke og Tordenvagt ligesom i S t e n s t r u p. Meddelelsen, L u d v i g P e d e r s e n (f. 1846 i Højby) tjente som 14 Aars Dreng hos Oldermændene i Nakke, hvorfra man skulde levere Vejpæle til Rørvig. Det var en drøj Tur for Ludvig at bære Pælene til Rørvig. Gadehusmændene i Nakke havde hver en Ko, der gik paa Lynglodden, hvor Gaardmændenes Ungkræ gik. Naar Husmandskonen kom med sin Malkespand, kendte hendes Ko hende; den kom løbende og vilde malkes, medens de andre ikke brød sig om hende²⁾.

K l i n t (Højby S.) havde Oldermænd med Tudehorn, som han brugte, hver Gang Bønderne skulde samles ved Majbænkstenen. Oldermændene skulde møde ved Kirkestævne, høre Kundgørelserne og saa forkynde dem paa Bystævnet. Han tog imod Skatter, Tiender og al den Slags. Han samlede Skattebøgerne. Naar der var Folketælling eller Kreaturtælling, var det ogsaa Oldermændene, der tog sig af det. Sognefoged og Sogneraad henvendte sig altid til Oldermændene, og han samlede saa Bønderne ved Majbænken. Var det for koldt, gik de ind i den lune Hestestald i den Gaard, der laa nærmest³⁾.

L u m b s a a s (Højby S.) havde Oldermænd til i 1890'erne. Den sidste Gang, Jens Larsens Gaard havde Pligt at levere Oldermænd, var i 1886. Nogle Aar efter gik Oldermændshvervet over Styr. Hvis Oldermændene ikke kunde møde paa Kirkestævne og høre, hvad der blev kundgjort, skulde han sende en Stedfortræder. Oldermændene

1) Optegnet 13. Oktbr. 1907 af Poul Bjerger, medd. af Gmd. Jens Larsen, Rørvig, og hans Far, Niels Larsen, f. 1834 (D.F.S. 1906/50: 331).

2) Opt. 1907 af Poul Bjerger (D.F.S. 1906/50).

3) Opt. 17. Oktbr. 1907 af Poul Bjerger, medd. af Niels Hansen, f. i Klint 1823 (D.F.S. 1906/50).

samlede Bymændene hos sig. Det var Skatter, Tiender og alt, hvad der vedkom Byen, der blev forhandlet. Skulde der køres Grus eller udføres andet Vejarbejde, blev det bestemt gennem Oldermændene. Skulde der f. Eks. bygges en Stenkiste, blev dette Arbejde bestemt saaledes: den ene Mand tog en Dæksten med, den anden en Kindsten, den tredje en Dæksten o. s. fr. Hver kom med sin Sten, og saa byggede de Stenkisten. Mændene samledes hos Oldermændene, de havde intet Stævne. Der var 16 Gaarde, saa man blev Oldermann hvert 16. Aar¹⁾.

Stenstrup (Højby S.) havde Oldermann endnu i dette Aarhundrede. Tudehornet fulgte Oldermændene, men der blev ikke tudet i det. I Stedet for sendtes en Budstikke rundt, d. v. s. først mundtlig Bud, siden skriftlig. Oldermændene havde de almindelige kommunale Bestillinger; han skulde skaffe Vejpæle, der var en tre Kvarter lange. Oldermændene samlede dem til Sogneraadetsformanden. Der skulde to leveres for hver Tønde Hartkorn. Oldermændene skulde holde Tordenvagten, d. v. s. ordre to Mænd efter Tur til at gaa paa Gaden, naar det var Tordenvej. I 1907 var det en 30—40 Aar siden, man holdt op med det. Der var intet Bystævne, man samledes hos Oldermændene. Man havde ingen Bytyr, men derimod en Byorne til o. 1890²⁾.

Vig havde Oldermann til i 1880'erne. Han valgtes for et Aar ad Gangen, og der skiftedes ved Nytaar. Han havde et stort Horn med de gamle Bymænds Navne skaa-

1) Opt. 13. Oktbr. 1907 af Poul Bjerger, medd. af Jens Larsen i Lumbaas, f. 1822 i Klint (D.F.S. 1906/50).

2) Opt. 1907 af Poul Bjerger, medd. af Niels Andersen, f. 1842 (D.F.S. 1906/50). — Inden vi forlader det store Højby Sogn, skal meddeles en Oplysning om et Tudehorn, hvorom i Fyens Stifts Kgl. allern. priv. Adresse Avis 24. Aug. 1809 kan læses følgende: „Til Kommissionen for Oldsagers Opbevaring er ... indsendt ... Ligeledes er et ældgammelt Drikkehorn, som nogle Bønder i Odsherred have brugt til at tude til Stevne i, og om hvis Tilværelse Kommissionen, ved Kapellanen i Højby, Hr. Brockdorff, var bleven underrettet, ved det Kgl. Danske Kancellies Foranstaltning nu blevet indsendt.“

ret ind i. Det blæste han i, naar Bymændene skulde samles hos Oldermændene. Da Niels Jensens Gaard brændte i 1880'erne, var Byhornet der, det brændte ogsaa. N. J. var da Oldemand. I gamle Dage skiftedes Oldemand ved Majdag eller ved Paaske, og da holdtes der Gilde, mente Otto Hansen, f. i Vig 1837, men han huskede det ikke rigtigt¹⁾. Skiftningen ved Nytaar skulde saa tilhøre en nyere Tid. Nu findes der intet Oldermandslav mere i Vig. Forhen var her fælles Bytyr og Byorne²⁾.

Lille Egebjerg (Vig S.) havde Oldemand til henvend 1880. Man havde Byhorn med et gammelt Aars-tal, vistnok 17 Hundrede og nogle og tres. Oldermændene samlede Folk paa Gaden. Han havde de sædvanlige kommunale Forretninger at udføre. Han skiftedes aarlig efter Tur, men der blev ikke holdt Gilde³⁾.

I Hønsinge (Vig S.) var Oldemand til efter 1900. Meddelelsen, Hans Peder Nielsen, f. 1837, kunde dog ikke huske, at han havde et Byhorn. Bymændene samledes hos Oldermændene, der havde de sædvanlige kommunale Hverv at udføre; den Mand, der kom for sent, skulde give en Pot Brændevin i Bøde. Brændevinen blev drukket med det samme. I gamle Dage gjorde Oldermændene Gilde. Han skiftedes ved Nytaarstid. Man havde Bytyr og Byorne »til for en halv Snes Aar siden«⁴⁾.

Kollekolle (Vig S.) havde Oldemand endnu i 1907. Da opkrævede han kun Smaaredsel. »Men for en 30 Aar siden maatte de møde ved Kirkestævne og faa Rede paa alt. Naar de saa kom hjem og havde faaet sig klædt om, tudede de. De, som ikke kom, maatte selv tage Ansvaret. Det var kun Gaardmændene, der mødte, og hver Gaardmand maatte give sin Husmand Besked. Der

1) Poul Bjerges Opt. 1907 (D.F.S. 1906/50).

2) Lars Andersens Opt. 1911, medd. af Gdr. Rasmus Nielsen, Vig, f. 1837 (D.F.S. 1906/46).

3) Opt. af Poul Bjerger 1907, medd. af Gmd. Lars Jensen, f. 1850 (D.F.S. 1906/50).

4) P. Bjerges Opt. 1907 (D.F.S. 1906/50: 334).

blev betalt Skat til Oldermændene. Det er ligeledes kun Gaardmændene, der møder, og hver Gaardmand betaler Skat for sine Husmænd. Man samledes midt i Byen, men de havde ikke hørt Tale om Sten eller noget. Der blev i disse gamle Dage holdt Oldermændsgilde, naar der skiftedes, og da lagde Mændene vist nok en Mark eller noget til Gildet. Hornet gemtes endnu, men ingen vidste hvor¹⁾.

Naar der i J y d e r u p (Vig S.) skulde afgøres noget, samledes Mændene hos Oldermændene. Kom de for sent, maatte de give en Pægl Brændevin, og udeblev de, gav de 1 Mark i Bøde. Oldermændene skiftedes om Julen, og der holdtes da Gilde hos ham. Her var kun Mændene med. Ved den Lejlighed fik de Mad, Kaffe og saa meget Brændevin, de vilde drikke. I J y d e r u p havde de en Byorne²⁾.

E s k i l d s t r u p (Vig S.) havde et Tudehorn, hvorpaa der stod Aarstallet 1787. Naar Oldermændene tudede, samledes Mændene ved Tudestenen. Oldermændene havde almindelige kommunale Sager at varetage. »For en halv Snes Aar siden hørte man op med Oldermændsstillingen. Nu kommer alt i Avisen, saa den behøves ikke. Oldermændene gjorde Gilde ved Nytaarstid, og saa gik Hvervet til den næste³⁾).

A s m i n d e r u p har ikke haft Oldermænd siden sidst i 1870'erne. Hans Bestilling var de sædvanlige kommunale, som Mellemand mellem Sognefoged og Bønder. Tudehornet var gaaet af Brug før Meddelelsen, A n d e r s P e d e r s e n s Tid, »formodentlig for over 100 Aar siden«. Der blev intet Oldermændsgilde holdt, naar de skiftede, Folk samledes altid hos Oldermændene⁴⁾.

1) Opt. af Poul Bjerger 1907, meddelt af Laurids Jensen, f. 1862, og Sogneraadformand Kristian Jensen, f. 1858, mest den sidste (D.F.S. 1906/50).

2) Opt. 1911 af Lars Andersen efter Hmd. Jens Pedersen, Jyderup, f. 1834 (D.F.S. 1906/46: 334).

3) P. Bjerges Opt. 1907, medd. af Chr. Hansen, f. 1837 i Sejstrup (D.F.S. 1906/50).

4) P. Bjerges Optegnelse 1907, medd. af A. Pedersen, f. 1832 i Højby, men i mange Aar bosiddende i Asminderup (D.F.S. 1906/50).

Svinninge (Asminderup S.) havde endnu i 1907 Oldermænd, »men nu samler han ikke Bymændene«, og det er længe siden, det holdt op. For en 60 Aar siden holdt man op med at tude, og Hornet blev tilsidst brugt, naar man vilde dægge Lam«. Der holdtes intet Oldermændsgilde. De skiftedes til at holde Byorne, »og naar dette skiftede, holdt de Gilde, men det holdt op for en halv Snes Aar siden«. Sognet blev udskiftet 1801¹⁾.

Egebjerg havde Oldermænd »til for et Par Aar siden«. Oldermænden havde de almindelige kommunale Hverv, dog ikke Vejvæsenet. I gamle Dage havde han Horn at tude i, og naar det var Tordenvej, gik han paa Gaden med Hornet, for at han — hvis Ulykke skete — straks kunde tude i Hornet til Ildebrand. Der var kun fire Gaarde, som skiftedes til at være Oldermænd. Ved Kyndelmisse (2. Febr.) gjorde Oldermænden et Gilde, og da overtog en ny Mand Bestillingen. Man samledes hos Oldermænden²⁾.

Lynghuse (Grevinge S.) bestod kun af mindre Ejendomme. Husmænd og Boelsmænd, som boede her, holdt Fastelavnsgilde paa Omgang. Man fik Rundtenommer, to Snapse og Øl til. Saadan skulde det være efter Skik og Vedtægt, men i Reglen drak man noget mer³⁾.

Grevinge havde Oldermænd til sidst i 1890'erne. I 1888 havde hver By i Sognet sin Oldermænd, meddeler Ferd. Petersen - Blidstrup. Oldermænden i Grevinge holdt Folk underrettet om alt Kommunen og Byen vedkommende. Han sendte en Seddel ud, der gik fra Mand til Mand, altid i en bestemt Runde. Saa samledes man hos Oldermænden, og den, som kom for sent, maatte betale Mulkt. Oldermændsgildet holdtes Helligtrekongerdag, og

1) Opt. af P. Bjerger 1907, medd. af Peder Madsen, f. 1837 (D.F.S. 1906/50).

2) P. Bjerges Opt. 1907, medd. af Peder Nielsen, f. i Vig 1835, og Rasmus Pedersen, f. i Asminderup 1822, begge boet i Egebjerg, den første fra 1852, den anden siden 1851 (D.F.S. 1906/50).

3) Opt. af P. Bjerger 1907, medd. af Laurids Sørensen og Peder Jensen (D.F.S. 1906/50).

da ansattes den nyt Oldermænd. Det begyndte Kl. 2. Kom man for sent, var Bøden en halv Pot Brændevin. Man havde Bytyr og Byorne, egentlig to af hver Slags; thi Byen var delt i to Dele. Ornegildet i Fastelavnen var altid lidt flottere end Oldermændsgildet; det sidste koldt Bord, det første varme Retter¹⁾. — Blev en eller anden grebet i Lovovertrædelse, vilde Bylavet helst straffe Forbryderen, inden det kom til retslig Kendelse. Saaledes indberetter Provsten Valentin Cruse 12. Oktbr. 1761 til Biskoppen, at en Husmand i Grevinge, Niels Olsen, har stjaalet Lærred i Folks Haver, »hvilket dog igen er kommet til sin Ejermor«. Provsten vil, at Bonden skal klage til verdslig Øvrighed, men det gør han ikke; han vil selv straffe ham ved at lade ham give en saakaldet Tyve-Tønde Øl til Byen efter gammel Skik og Brug. V. Cruse mener, at det maa- ske kan passere, men han forespørger, om det ikke er rigtigst, at han udstaar Kirkens Disciplin²⁾.

Herrestrup (Grevinge S.) havde Oldermænd til 1902. Her var Byhorn, nu Brandhorn. Oldermændsgildet holdtes Helligtrekongerdag eller der i Nærheden. Der var 7 Gaarde, saa hver Gaardmand var Oldermænd hvert syvende Aar. »Bytyren blev afskaffet for en lille Snes Aar siden, Byornen lidt før« (1907)³⁾.

Engelstrup (Grevinge S.). Laurits Sørensen, f. 1848 svarede Poul Bjerger 1907: »Jo, vi maa da have Oldermænd, for jeg var til Oldermændsgilde sidste Kongedag; det eneste, Oldermænden har at gøre, er at holde dette Gilde«, hvor der serveres skaaren Mad, Æbleskiver og Punch; i Reglen bliver det lidt bedre, den ene vil gerne overgaa den anden. I forrige Tider har Oldermænden haft de kommunale Hverv, og Peder Jensen, en Arbejdsmand, født 1833, kunde godt huske, de havde tudet i Hornet.

¹⁾ P. Bjerges Opt. 1907. Meddelt af Jens Pedersen, f. 1820 (D.F.S. 1906/50).

²⁾ Ferd. Petersen-Blidstrups Udgave af Lyder Høyers Beskrivelse af Grevinge Sogn (1921), 190.

³⁾ Medd. af Jens Hansen, f. 1850, til Poul Bjerger.

Det havdes endnu i 1907, det fulgte Oldermænden, men brugtes ikke. »For 20—25 Aar siden ophørte Bytyr og Byorne«¹⁾.

Atterup (Grevinge S.) havde Oldermænd til henimod 1890. Han havde i sin Tid Horn at tude i. Man samledes hos Oldermænden, der gjorde Gilde Kongedag, og saa skiftedes han. »Nu følger Hornet Brandfogeden ... Bytyr og Byorne holdt op for en Tid siden«²⁾.

Gundestrup (Grevinge S.) havde Oldermænd til o. 1900. Han havde de almindelige kommunale Bestillinger at varetage. Intet Horn. Bymændene samledes hos Oldermænden. Intet Stævne. Helligtrekongerdag skiftedes Oldermænden, og da gjorde den afgaaede et Gilde. Hver Gaardmand gav et Par Skæpper Byg ved den Lejlighed. Meddelelsen, Niels Christensen i Gundestrup (f. ved Roskilde 1826, kom til G. 1852) fortalte til Poul Bjerger: »Sidste Gang, jeg skulde være Oldermænd, sagde jeg, at jeg vilde ikke, og saa ramlede det sammen.« Man havde Bytyr og Byorne til for en tredive Aar siden³⁾.

Høve By (Asnæs S.) holdt op med at have Oldermænd midt i 1890'erne. Oldermændsbestillingen skiftede Kyndelmisse. Saa længe Folk mindes, samledes man hos Oldermænden. Mulkter blev skrevet med Kridt paa Bjælken i Samlingsstuen⁴⁾. I Poul Bjerges Optegnelse fra Høve meddeles, at Oldermænden kaldte sammen ved at sende mundtlig Besked, der skulde gaa fra Mand til Mand i en bestemt Rækkefølge, som hver Mand kendte. Han havde de almindelige kommunale Sager at ordne. Man havde her Bytyr og Byorne, men for »en 35—40 Aar siden holdt det op«⁵⁾.

1) Poul Bjerges Opt. (D.F.S. 1906/50).

2) P. Bjerges Opt. 1907. Meddelt af Niels Larsen, f. i Atterup 1822 (D.F.S. 1906/50).

3) P. Bjerges Opt. (D.F.S. 1906/50).

4) Lars Andersens Opt., medd. af Gmd. Peter Jensen, Høve, f. smst 1835, og Boelsmand Hans Andersen, Høve, f. 1842 (D.F.S. 1906/50).

5) Medd. 17. Okt. 1907 af Henrik Hansen, f. 1853 (D.F.S. 1906/50).

A a s t o f t e (Asnæs S.) holdt op med at have Oldermænd o. 1895. Saa vidt vides skiftedes Oldermænd hvert Nytaar. »Endnu findes der i Byen en Pose, hvori der er tre Kugler (opr. har der nok været en til hver Gaardmand i Byen), og deri laa tillige en Firskilling«. Saa vidt Meddeleren vidste, brugtes i ældre Tid disse Kugler til at trække Lod med, naar man skulde til Ægtkørsel. Skindposen fulgte med Oldermænden, hvor man samledes. Bøderne blev skrevet med Kridt paa Bjælken, senere opgjordes saa disse. Man holdt Byorne til o. 1902¹⁾.

T o l s a g e r (Asnæs S.) havde i 1907 ikke længere Oldermænd. Han skulde ellers paa mange Maader varetage Bymændenes Interesser, sende Bud om, hvad der blev tillyst paa Kirkestævne, opkræve Bymændenes Afgifter ved forskellige Lejligheder osv. Eftersom Aviser blev mere kendt, døde Oldermændsbestillingen lidt efter lidt, i Tolsager i 1880'erne. I Mands Minde havde man ikke her kendt til Byhorn. Det er sikkert gaaet over til at blive Brandhorn. Med Udskiftningen ophørte ellers alt vedrørende Oldermænden. Bytyr og Byorne har ikke været kendt i Mands Minde²⁾.

A s n æ s B y holdt op med at have Oldermænd o. 1895. Bymændene samledes hos Oldermænden. Højskolelærer O l e P. J e n s e n, Frederiksborg Højskole, fra Asnæs (f. 1861), erindrede i 1906 meget vel Oldermænden fra sin Drengetid. Han skulde møde i Kirken og høre Kirkestævne og saa siden kundgøre det i Byen. Han behøvede dog ikke selv at gaa i Kirke, han kunde sende en Karl i Stedet; men han skulde sørge for, at Kundgørelserne kom til Byen³⁾. Naar der i ældre Tid skulde træffes Afgørelse om et nyt Vejanlæg, havde Sognets Oldermænd at være til Stede. Saaledes var de nærværende o. 1850, da Aase-

1) Opt. af Lars Andersen, medd. af Gmd. Niels Madsen, Aastofte, f. i Asnæs 1829 (D.F.S. 1906/50).

2) Opt. af C. Larsen, Hustofte, 31. Okt. 1907 (D.F.S. 1906/50).

3) P. Bjerges Opt. 2. Novbr. 1906 (D.F.S. 1906/50).

vangsvejen paa Asnæs Mark skulde anlægges. Om man havde Byhorn, vides ikke¹⁾.

Veddinge (Faarevejle S.) holdt op med at have Oldermænd sidst i 1890'erne. Saa længe Folk mindedes, samledes man hos Oldermænden, der vist blev afløst 1. Maj. Indtil i 1840'erne holdtes Gildet hos ham Kyndelmissedag. Men da det ofte var Snevejr den Dag, bestemte man saa i Stedet at holde det Mortensdag. Man holdt Bytyr og Byorne, »men det er flere Aar siden«. — I Veddinge Bakker, den nordlige Del af Veddinge Marker, er Beboerne Boelsmænd og Husmænd. Egnen der var delt i tre Afdelinger, som hver havde sin Oldermænd (ingen af Byens Gaardmænd var med i dette). Hos Oldermænden samledes man og betalte Kommuneskat, Tiende til Præsten o. s. v. Kyndelmissedag holdtes Gilde hos Oldermænden, og det gik nok der temmelig livligt til, saa det fortsattes Dagen efter. Det var o. 1890, man i Veddinge Bakker holdt op med at have Oldermænd²⁾.

Ordrup og Kaarup (Faarevejle S.) havde tilsammen en Oldermænd. Disse Byers Byhorn (Fotografi i Dansk Folkemindesamling) bruges nu som Brandhorn og findes i Ordrup. Der er en Del Navne og Aarstal (det ældste er vist 1727) udskaaret paa det. Oldermændsbestillingen findes nu ikke længer her³⁾.

Faarevejle havde Oldermænd »til for en 20—30 Aar siden. Han havde de almindelige kommunale Forretninger, gjorde et Gilde ved Mikkelsdagstid, og da skiftede man Oldermænd«. Et Horn fulgte Oldermænden, »men de kan ikke huske, han har brugt det«. Nu følger det Brandfogeden, der bruger det ved Ildebrand. Man havde Byorne,

1) Lars Andersens Opt., medd. af Gmd. Niels Jensen, Asnæs, og Gmd. Niels Madsen (f. i Asnæs 1829). (D.F.S. 1906/50).

2) Opt. af Lars Andersen 31. Dec. 1907, medd. af Gmd. Kristen Jensen, Veddinge, Bmd. Kristen Jensen, Veddinge, Bmd. Niels P. Kristensen samt Bmd. Lars Larsen, Veddinge (D.F.S. 1906/50).

3) Lars Andersens Opt. 1911, medd. af Gmd. Niels Jensen, Stubberup (D.F.S. 1906/50).

og den fulgte Oldermænden, saa det var hans Pligt at sørge for den¹).

Stubberup (Faarevejle S.) har haft sit Byhorn. Lars Andersen saa det hos Brandfogeden. Det brugtes da ikke som Brandhorn; thi der var anskaffet et nyt, men det gamle fulgte dog med Brandfogedbestillingen. Paa Hornet var udskaaret en Del Forbogstaver til Navne samt Aarstal, bl. a. saas 1798; mulig er der paa et endnu ældre Tal, men det var saa utydeligt, at Lars Andersen ikke tør angive det. Fra senere Tid er der flere Aarstal²).

Vallekilde havde Oldermænd til »for et halvt Hundrede Aar siden. Man samledes hos Oldermænden, fik noget at drikke, betalte Afgiften, som Oldermænden atter skulde indbetale paa Godskontoret. Oldermænden var nærmest Snefoged. Han skaffede Brændevin til Samlingerne og førte Regnskab med det. Men det var altsammen før min Tid«. Ligesaa angaaende Horn, Bytyr og Byorne³).

Hørve havde Oldermænd i den Tid, fhv. Gaardejer Lars Madsen (f. 1825) kunde huske. Han fungerede i hvert Fald, da Lars Madsen var en halv Snes Aar. Oldermænden tog sig af kommunale Sager, men samlede ogsaa Bymændene hos sig, og hver Gang skulde de have 4 Potter Brændevin, som Oldermænden skulde skaffe. Der var 16 Bymænd, saa de kunde jo sagtens drikke det, naar de skiftede lige; nogle drak dog ikke saa meget, andre til Gengæld mere. Kom man for sent, var Bøden 4 Skilling, det var lige til en Pot Brændevin. Den, der sidst havde fæstet sin Gaard, skulde altid være Skænker. »Man havde Bytyr og Byorne, men det er længe siden«⁴).

Vejleby (Hørve S.) havde Oldermænd til o. 1877. Byhornet fulgte Oldermænden. Paa den stod et Aarstal fra

1) P. Bjerges Opt. 17. Okt. 1907, medd. af Niels Christensen, f. her 1834, og hans to Brødre, alle Ungkarle (D.F.S. 1906/50).

2) Lars Andersens Opt. 27. Okt. 1908 (D.F.S. 1906/50).

3) P. Bjerges Opt. 17. Okt. 1907, medd. af Rasmus Kristensen, f. i Vallekilde 1835 (D.F.S. 1906/50).

4) P. Bjerges Opt. 17. Okt. 1907 (D.F.S. 1906/50).

1820'erne. Der blev drukket Brændevin ved Samlingerne. Oldermænden skaffede Drikkevarerne. Regnskabet blev gjort op ved det sidste Gilde, hvor den gamle Oldermænd præsidere; »men det blev afskaffet længe før man holdt op med at have Oldermænd«. Man havde Byorne og Ornegilde ved Kyndelmisse. Det holdt op for en 30 Aar siden. Bytyr havde Meddeleeren aldrig hørt Tale om¹⁾. —

I det ovenstaaende har vi gentagne Gange hørt om Oldermændsgilde, Ornegilde m. fl. Der er endnu flere Gilder vedrørende Bylavet, som er erindret i Folkeoverleveringen. Forhen benyttede man i Landsbyerne nemlig enhver Lejlighed til at holde et Gilde — som paa Sejerø, hvor man holdt et Rævegilde efter i Vinteren 1871 at have skudt og flaaet tre Ræve, der over Isen var ankommet til Øen. Indtægten for Skindene gik til Gildet²⁾.

Naar en ny Mand kom til en By, skulde han give Igangsgilde for at blive optaget i Bymændenes Lav. Dette Gilde kaldtes i Nordvestsjælland at hønse eller gi Hønse. I Høve bestod at »gi Høns« i en Bolle Punch, i gamle Dage Brændevin til Deling. Man havde en Fællesmose. Naar en ny Mand første Gang kom paa Mosen, skulde han ogsaa give Høns, d. v. s. Brændevin til de ældre, Mjød til de unge og Kvinderne³⁾. — Fra Aastofte hedder det blot i Poul Bjerges Optegnelser, at en ny Mand skulde »give Høns«. — Naar i Faarevejle en ny Mand kom ind i en Gaard, skulde han gi Høns. Saavidt Niels Christensen (f. 1834) huskede, var det Brændevin, »men det er nu længe siden«⁴⁾. — I Vallekilde kaldtes den ny Mands Igangsgilde for Velkomst. Kun Mændene var med til det. Medens Karen Lisbeth Sørensdatte (f. 1820) o. 1838—42 tjente hos

1) Poul Bjerges Opt. 17. Okt. 1907, medd. af Gmd. Lars Andersen, født i Vejleby 1838 (D.F.S. 1906/50).

2) Rasmus Nielsen: Sejerø Sogns Historie, 187 f.

3) Poul Bjerges Optegnelse 1907.

4) Poul Bjerges Opt. 17. Okt. 1907 (D.F.S. 1906/50).

Gmd. Peder Hansen i Skippinge (Vallekilde S.), var hun forlangt til at varte op, da Gaardmand Niels Andersen i sit Hjem holdt Velkomst. De fik da Steg, Øl, Brændevin og Kaffe¹⁾. — En ny Mand i Hørve skulde give Brændevin. Den sidste, der havde fæstet sin Gaard, skulde altid være Skænker ved Gilderne²⁾. — I Vejleby regnedes en ny Mand ikke rigtig for Mand, før han havde givet Velkomst³⁾.

En Del Gilder i den gamle Landsby var Arbejdsgilder. Man udførte et Arbejde i Fællesskab, og bagefter festedes der. Skulde en Længe bygges op eller istandsættes, samledes Byens Ungdom for at udføre dette Arbejde. Saaledes skulde hos en Gaardmand paa Neksø en Længe af Gaardens Bygninger opføres. Til dette Arbejde blev samlet Mandskab fra Øens Gaarde samt fra Havnsø, hvorfra der var Robaadforbindelse med Neksø. Folkene, der kom, havde selv Musik med. Efter Arbejdet holdtes Gilde. Fortælleren, Ane Lisbeth Bytner (f. 4. Febr. 1820), og hendes Medarbejdere kom først hjem til Havnsø, hvorfra de var hidkaldt til Kliningen, da det var Dag⁴⁾.

Tørvegilde holdtes, naar Tørveskæringen var forbi. Folk fra Bjerresø var ude paa Dragsholm til Hoveri, naar der skulde arbejdes i Mosen. Naar det var endt, holdtes Tørvegilde hjemme i Gaardene i Bjerresø⁵⁾.

Slaagilde. Om dette fortalte fhv. Gaardmand i Vejleby, Ole Rasmussen (f. 1827) til Lars Andersen: »Den Dag, vi skulde til Hoveri at slaa Græs, mødte der fra hver Gaard to Mand til at slaa og en Pige til at strø Græsset. Vi kunde nok blive færdig paa en Dag. Naar

1) Opt. af Lars Andersen 17. Marts 1911, medd. af Karen Lisbeth Sørensdatter, Enke efter Frederik Larsen Bychner i Særslev (D.F.S. 1906/43).

2) P. Bjerges Opt. 17. Okt. 1907.

3) P. Bjerges Opt. 1907.

4) Opt. af Karoline Graves 12. Okt. 1921 (D.F.S. 1906/46: 312).

5) Opt. af Lars Andersen 16. Nov. 1910, medd. af Ole Rasmussen (D.F.S. 1906/43: 341).

man da kom tilbage til Bjerresø igen, holdtes Slaagilde i en af Gaardene. Vi dansede oppe i Øverststuen. Man fik skaaren Mad, Øl og Brændevin. Hver Karl gav nok et Par Mark til Gildet«¹⁾)

Vi har nu stiftet Bekendtskab med det kulturhistoriske Stof, jeg kender fra Skippinge og Ods Herreder vedrørende vigtige Sider af det gamle Landsbyliv. Det er jo især B y s t y r e t, der er givet Oplysninger om, samt hvad der har nær Tilknytning til dette, nemlig B y l a v e n e og de B y g i l d e r, der har særlig Forbindelse med Bylavet, altsaa saadanne Gilder, der til Forudsætning har F æ l l e s s k a b e t i Landsbyen.

I Forhold til andre Egne af Danmark er det i Virkeligheden en grumme Mængde Stof, ogsaa blot om vort snævert afstukne Emne, der er os overleveret fra Nordvestsjælland. Da dette i sig selv frembyder saa mange lærerige Enkeltheder, er det vel værd at kende. Ved en ordnet Udgivelse af Stoffet, som her har fundet Sted, kommer det bedre til sin Ret end ved at ligge i Arkivets Gemme. Ikke alene er det nu let tilgængeligt for Forskningen, det udfylder nu ligeledes sin folkelige Opgave: at vække og uddybe Interessen for det gamle Folkeliv i alle dets Faser. I en sand Medleven i den Fortid, der kommer til Orde i Folkemindeoptegnelserne, som udmærkede Indsamlere har reddet fra Forglemmelse, inden de gamle Fortællere stundede mod Graven, findes et betydningsfuldt Værn om Fædreneres Minde, der altid maa være et Folk dyrebart.

¹⁾ Opt. af Lars Andersen 16. Nov. 1910, medd. af Ole Rasmussen (D.F.S. 1906/43 : 341).